

היום נלמד בעזרת ה':

מנחות דף לז

רבי יוסי החורם אומר: אי אפשר ללמוד מהפסוקים הנ"ל שסתם 'יד' היא שמאל, שהרי מצאנו ש'ימין' נקרא 'יד', שנאמר **"וַיָּרָא יוֹסֵף כִּי יָשִׁית אָבְיוֹ יָד יְמִינוֹ"**. [רבי יוסי החורם' נקרא כך על שם מקומו].

ואידך, יד ימינו איקרי יד סתמא לא איקרי: ות"ק שלמד מהפסוקים (בעמ' הקודם) שסתם 'יד' היא שמאל יענה לרבי יוסי החורם שאמנם יד ימין נקראת **"יָד יְמִינוֹ"** אבל אינה נקראת סתם 'יד', ולכן כשכתוב סתם 'יד' הכוונה ליד שמאל.

ר' נתן אומר אינו צריך: לא צריך ללמוד זאת מהפסוקים שהביא ת"ק, שהרי נאמר **"וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל יָדָהּ וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינָיָהּ. וְכִתְבָתָם עַל מְזוּזַת בֵּיתָהּ וּבְשַׁעְרֶיהָ"**, כשם שכותבים מזוזה ביד ימין (= כך כותבים רוב האנשים) כך קשירת תפילין ביד ימין, וכיון שקשירה בימין ממילא הנחה ביד שמאל! (שהרי אי אפשר גם להניח בימין וגם לקשור בימין).

שאלה: **ור' יוסי החורם הנחה דבשמאל מנא ליה?** מנין לו שמניחים תפילין ביד שמאל, והרי לשיטתו גם יד ימין נקראת 'יד'?

תשובה: **נפקא ליה מהיכא דנפקא ליה לר' נתן:** הוא לומד זאת מהיכן שלמד רבי נתן.

רב אשי אומר: לומדים זאת מכך שנאמר לגבי תפילין **"וְהָיָה לְאוֹת עַל יְדֶכָהּ וּלְטֹטְפֹת בֵּין עֵינָיָהּ"**, כלומר מכך ש"ידך" נכתבה בתוספת האות ה' - **"יְדֶכָהּ"** שהיא לשון נקבה, הרי זה כאילו נכתב 'יד כהה' (= 'כהה' הוא חלש בלשון חז"ל), משמע שמדובר על יד שמאל שאין בה כח, כמו שלנקבה אין כח.

שאלה: **א"ל ר' אבא לרב אשי, ואימא ידך שבכח?** אולי לא דורשים 'יד כהה' אל 'יד שבכח' והיא יד ימין החזקה?

תשובה: **"אל מי כתיב בחי"ת?!"** וכי נאמר "ידחה" עם אות ח"י? והרי נאמר "ידכה" עם האות כ"י! ולכן דורשים 'יד כהה'.

כתנאי: כלומר וכן נחלקו בזה התנאים בברייתא, שיש תנא שלומד שמניחים ביד שמאל מכך שנאמר "יִדְכָה" וכדברי רב אשי, ויש תנא שלא לומד זאת.

הברייתא: "יִדְכָה" בה"י זו יד שמאל, אחרים אומרים ~~אף~~ "יזכה" לרבות את הגידם שאין לו יד שחייב בתפילין, ש"יזכה" משמע 'יד כהה' דהיינו יד רעועה ומקולקלת.

ברייתא אחרת: תניא אידך: מי שאין לו זרוע פטור מן התפילין, אחרים אומר "יזכה" לרבות את הגידם שחייב בתפילין.

*

ת"ר, איטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו: כלומר מניח ביד ימין שהיא היד 'השמאלית' שלו, דהיינו היד החלשה.

קושיא: והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאלו של כל אדם: והרי למדנו בברייתא שגם איטר מניח ביד שמאל כמו שאר האנשים.

תירוץ: אמר אביי כי תניא ההיא בשולט ב**שתי ידיו:** בברייתא מדובר באדם ששתי הידיים שוות לו בכח, שכיון שהוא שולט גם ביד ימין לכן מניח בשמאל שהיא שמאל של כל האנשים, ולמרות שאצלו היא חזקה כמו יד ימין.

*

תנא דבי מנשה: "על יִדְךָ" זו קיבורת, דהיינו הבשר התפוח שבזרוע. "בין עיניך" זו קודקוד, דהיינו גובה הראש.

שאלה: היכן היכן מניחים בקודקוד? תשובה: אמרי דבי רבי ינאי, במקום שמוחו של תינוק רך כשהוא קטן.

*

בעא מיניה פלימו מרבי, מי שיש לו שני ראשים באיזה מהן מניח תפילין? א"ל רבי, או שתלך ותצא בגלות, או שתקבל עליך נידוי, לפי ששאלת דבר שלא יתכן במציאות ועשית בזה שחוק מרבך (וכך דינו של המבזה תלמיד חכם).

תוך כדי כך הגיע אדם ואמר לרבי - נולד לי תינוק בכור שיש לו שני ראשים נובך בטלה ניפת רבי בפלימו, שהתברר שזה שייך במציאות, כמה סלעים אני צריך לתת לכהן

בפדיונו? (בכור רגיל נפדה בחמש סלעים). הגיע אותו זקן (= יש מפרשים שהכוונה לאליהו הנביא) ואמר לו שחייב לתת עשר סלעים, לפי שיש כאן בכור שחייב בפדיון, וכיון שיש לו שני ראשים הרי הוא נחשב כשנים, ולכן צריך לתת כמו שני בכורות.

קושיא: איני, והתני רמי בר חמא: למדנו בברייתא – נאמר "אָךְ פְּדֵה תַפְדֵּה אֶת כְּבוֹר הָאָדָם", אולי הכוונה שצריך לפדותו אפילו אם 'נטרף' (= נהרג) בתוך שלושים יום? לכך נאמר "אָךְ" ללמדנו שצריך לחלק ולומר שאם מת בתוך שלושים יום לא צריך לפדותו. ע"כ הברייתא. וא"כ קשה, שהרי גם הבכור הזה עם שני ראשים דינו כ'טריפה' שאינו יכול לחיות, ומדוע צריך בכלל לפדותו?

תירוץ: שאני הכא דבגולגולת תלא רחמנא: בפדיון בכור נאמר "חֲמִשָּׁת שֶׁקְלִים לַגִּלְגָּלִת", וכיון שלבכור זה יש שתי גולגולות לכן חייב לתת עשר סלעים, ומה ששאלנו שהוא טריפה אין זו קושיא, שהרי כעת הוא חי.

הגמרא חוזרת לדברי הברייתא:

אמר מר – 'ידך זו קיבורת'. מנלן? דתנו רבנן וכו': נאמר שצריך להניח את התפילין "על ידך", והיינו בגובה שביד, על 'הקיבורת' (כלומר על החלק הנפוח שמעל המרפק). שואלת הברייתא: אתה אומר 'זו גובה שביד', או אינו אלא על ידך ממש? דהיינו להחזיק את התפילין בכף היד. תשובה: **אמרה תורה הנח תפילין ביד והנח תפילין בראש, מה להלן בגובה שבראש אף כאן בגובה שביד:** ולקמן יתבאר המקור שתפילין של ראש צריכות להיות מונחות על גובה הראש.

רבי אליעזר אומר: לא צריך להגיע ללימוד הזה. כי נאמר בתפילין של יד "והיה לך לאות" ודורשים לך לאות ולא לאחרים לאות. דהיינו שאחרים לא יראו את התפילין של יד. ואם הם מונחים על הקיבורת הם לא רואים אותם, אבל אם הם מונחים בכף היד כולם רואים אותם.

ר' יצחק אומר: אינו צריך ללמוד מהנ"ל. כי נאמר בתפילין של יד "ושמתם את דברי אלה על לבבכם ... וקשרתם" ללמד שצריך לשים את התפילין של יד כנגד הלב והיינו על הקיבורת.

ר' חייא רב אחא בריה דרב אויא: היה מניח את התפילין על הקיבורת, ומטה אותם קצת לכיוון הלב.

רב אשי הוה יתיב קמיה דאמימר: רב אשי ישב לפני אמימר, לאמימר היתה מכה ביד והיה לו קרע בשרוול, והתפילין של יד היו נראות דרך הקרע. שאל אותו רב אשי האם אדוני לא סובר 'לך לאות ולא לאחרים לאות?' אמר לו אמימר כוונת הדרשה שצריך להניח את התפילין במקום שהוא 'לך לאות', דהיינו במקום כזה שבדרך כלל התפילין לא נראות לאחרים, אבל אם קרה מקרה ונקרע הכגד אין בזה חשש.

הגמרא חוזרת לבאר את המקור שתפילין של ראש צריכים להיות בגובה שבראש:

גובה שבראש מנלן? דתנו רבנן וכו': נאמר בתפילין של ראש "בין עיניך" והיינו הגובה שבראש. שואלת הברייטא: **אתה אומר 'זו גובה שבראש', או אינו אלא בין עיניך ממש?** כלומר בין גבות העיניים. תשובה: **נאמר כאן "בין עיניך" ונאמר להלן "לא תשימו קרחה בין עיניכם למת". מה להלן בגובה שבראש מקום שעושה קרחה, אף כאן בגובה של ראש מקום שעושה קרחה:** כמו שהאיסור לעשות 'קרחה' על המת 'בין עיניכם' מתפרש בהכרח בגובה הראש, שם מקום השערות וניתן לעשות קרחת. כך גם 'בין עיניכם' שנאמר בתפילין הכוונה למקום השערות מעל העיניים. (וצריך להניח את התפילין באמצע רוחב הראש מעל בין העיניים).

ר' יהודה אומר אינו צריך: אין צורך ללימוד הזה. כי אמרה תורה הנח תפילין ביד והנח תפילין בראש. כמו שתפילין של יד מונחות במקום הראוי להיטמא בנגע אחד, אף תפילין של ראש צריכות להיות מונחות במקום הראוי להיטמא בנגע אחד. ולכן לא יתכן לומר שהמקום שלהם הוא בין הגבות, כי שם זהו מקום הראוי להטמא בשני נגעים.

ביאור הדבר. נגע בגוף האדם מטמא אם יש בו שיער לבן, ונגע בשיער של האדם מטמא אם יש בו שיער צהוב. בשני המקרים הללו האפשרות להיטמא היא רק אחת, או בשער צהוב או בשער לבן. אבל בין הגבות יש שתי אפשרויות. כי יש גם מקום חלק ללא שערות שבו נטמאים על ידי שיער לבן, ויש גם שערות שבהם נטמאים על ידי שיער צהוב.

*

למדנו במשנה - ארבע ציציות מעכבות זו את זו שארבעתן מצוה אחת: רבי ישמעאל אומר ארבעתן ארבע מצוות.

הגמרא מבארת את המחלוקת:

מאי בינייהו? אמר רב יוסף - סדין בציצית איכא בינייהו: אם הטיל ציצית בסדין של פשתן. 'התכלת' בציצית עשוי צמר, ואם כן יש בכגד הזה כלאיים. אמנם במצות ציצית הותר איסור כלאיים. אבל אם נחתכה לו ציצית של כנף אחד והוא ממשיך ללכת בכגד, לדעת ת"ק הוא עובר באיסור כלאיים. כי ברגע שחסרה לו ציצית אחת אין כאן מצות ציצית. אבל לדעת רבי ישמעאל הוא לא עובר בכלאים כי עדיין יש כאן מצוה בשלושת הכנפות.

רבא בר אהינא אמר - טלית בעלת חמש איכא בינייהו: אם יש לו בגד בעל חמש כנפות, הבגד חייב בציצית. לדעת ת"ק הוא לא צריך להטיל ציצית בכנף החמישי, כי התורה ציוותה מצוה אחת של ארבע כנפות בלבד. וכשהתורה ריבתה בגד בעל חמש כנפות, היא ריבתה רק שצריך להטיל בו ארבע ציציות אבל לא חמש. (ואדרכא אם יטיל בו חמש יעבור על 'בל תוסיף'. שפת אמת). לדעת רבי ישמעאל הוא כן צריך להטיל בו ציצית. מכיון שכל כנף הוא מצוה בפני עצמה, כשהתורה ריבתה בגד בעל חמש כנפות, בהכרח שהיא ריבתה גם את הכנף החמישי למצות ציצית נוספת.

רבינא אמר - דרב הונא איכא בינייהו וכו': מי שיוצא לרשות הרבים בטלית פסולה בשבת, חייב חטאת בגלל שהוא מטלטל את הציציות התלויות בכגד, שאין בהם מצוה, וממילא הם נחשבים ל'משא'. המחלוקת היא במקרה שהטיל בכגד רק שלוש כנפות. לדעת ת"ק חייב, כי אין כאן מצות ציצית כלל, וממילא הוא סוחב משאוי בשבת. אבל לדעת רבי ישמעאל פטור, כי כל ציצית היא מצוה בפני עצמה ואם כן אין כאן כלל משאוי.

*

אמר רב שישא בריה דרב אידי: מי שחתך קרן אחת של הטלית שלו כדי לפטור אותה מציצית, לא עשה כלום. בגלל שהוא עשה את הטלית בעלת חמש קרנות, וטלית בעלת חמש קרנות חייבת בציצית.

אמר רב מרשיא: מי שקיפל את כנפות הטלית שלו בצורה עגולה וקשר אותם, כדי לפטור אותה מציצית, לא עשה כלום. מה הטעם? כי זה נחשב כאילו הטלית פתוחה, משום שסופה לחזור למצב הקודם שלה.

וכמו שלמדנו לגבי 'חמתות' = נודות עור. 'חמתות הצרורות' דהיינו העשויות מעור קשור ועל ידי כך יש להם בית קיבול, טהורות. כי נחשב הדבר שאין להם בית קיבול, משום שסופם לחזור למצב הקודם שלהם. (וכלי אינו נטמא אם אין לו בית קיבול). חוץ מחמתות של ערביים שכך דרכם, ולכן נחשב שיש להם בית קיבול והן טמאות.

אמר רב דימי מנהרדעא: מי שקיפל את קרנות טליתו ועיגל אותם ותפר אותם במחט, לא עשה כלום. כי אם באמת הוא לא מעוניין יותר להחזיר את הטלית למצב הקודם שלה, מדוע הוא לא חתך את הבד וזרק אותו? אלא בהכרח שהוא רוצה בעתיד לקרוע את התפרים ולהחזיר אותה למצבה הקודם.